

ВІКТОР АНДРІЄВСЬКИЙ

В ДЕСЯТУ РІЧНИЦЮ

22.I. 1918 — 22.I. 1928

НАКЛАДОМ „ТАБОРУ”

КАЛІШ — 1928

В ДЕСЯТУ РІЧНИЦЮ

ВІКТОР АНДРІЄВСЬКИЙ

В ДЕСЯТУ РІЧНИЦЮ

22.I. 1918—22.I. 1928.

(Промова на урочистій академії в українській станиці при м. Каліші 22.I. 1928).

BIBLIOTHEQUE UKRAINIENNE
SIMON PETLURA
6, rue de Palestine - 75019 PARIS
FRANCE

БІБЛІОТЕКА

ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО. 4

НАКЛАДОМ „ТАБОРУ”
КАЛІШ — 1928

Copyright by „Tabor”.
Kalish. Poland.

-29-

ВИБРАНИЙ
ВІСНИК В НАШІ
І ПІСЬМОВІ
І ПІСЬМОВІ

Друкарня Видавництва „Чорномор“, Каліш.

Сьогодні ціла Україна мала би святкувати велике свято: десяти роковини оголошення незалежності держави української.

Щасливі ті народи, що зуміли не тільки оголосити, але й удержати свою державну самостійність: вони щороку у своїй хаті святочно обходять річницю свого визволення — радіють усі вкупі на своїй вільній землі. Та не така доля судилася нам: наша Батьківщина стогне і мусить мовчати під тяжким ярмом окупанта, а ми самі є вигнанцями з рідної землі: чи сміємо й чи можемо ж радіти ми та веселитися у сі хвилини загального горя народу нашого? Чи не годиться й нам як отим жидам-вигнанцям посипати голову попелом і повісити ор'яни наші на вербах? Бо як будемо ми співати пісні наші отут на землі чужій?

Але, хоч і велике горе наше, та не можемо й не сміємо ми впадати у роспач, а в минулому не повинні ми вбачати лише самі сумні сторони, а мусимо глянути у вічі історії так як належить мужам, що її творять і зробити належні висновки з тої історичної науки. А висновки ті з нашої визвольної боротьби проти Московщини не самі тільки сумні—ба, у тім може є більше веселого, з чого радіти належить, коли тільки останню боротьбу нашу з одвічним ворогом розглянути не саму по собі, а тільки як окремих епізод серед цілого ряду подібних, які вже пережив наш нарід з часу прилучення землі нашої до Московщини Богданом Хмельницьким в році 1654.

На сьогодні припадає властиво дві річниці: одна — 274-а — сумної пам'яті Переяславської ради, коли наш гетьман, повіривши Москалеві прилучився до нього як „рівний до рівного” — і друга річниця: 10-та — четвертого універсалу, коли нарід наш протягом 264 років переконавшись, як гірко завівся він у свій

час разом із блаженої пам'яті гетьманом, рішив порвати той політичний зв'язок і стати самому господарем на своїй землі.

Оглядаючися на оті 264 роки нашого спільного життя із нашим „старшим братом” мусимо ми докладно переглянути — що ми здобули і що ми втратили за оті більше як два з половиною віки та запитати себе: чи акт 22 січня 1918 року був конче потрібний, а чи, як у тім намагаються переконати нас заступники й оборонці нашого „брата”, — чи се була наша фатальна помилка, за котру ми тепер покутуємо, тай ще мусимо покутувати може довгі роки?

Огляньмося ж на 274 роки назад і згадаємо: що ми мали, коли вступали в політичний союз із Москівщиною, що вона мала, хто кому що дав і хто кому та завіща дякувати мусить?

Може й справді так, як наприклад Чехи Німцям вдячні за їх культуру та науку й ми маємо бути вдячні Москві? Або як Американські Сполучені Держави своїй колишній метрополії — Англії ми мусимо завдячувати нашим панам політичну науку й традиції державницькі, ліберальні, гуманні, демократичні, чи ще які?

Розберімо ж докладно, оте кардинальне питання, щоби не закидали нам вороги невдячності нашої, а тоді й скажемо, чи четвертий універсал був актом кінцевим, корисним і потрібним, а чи, як наші вороги стараються вбити в голови не тільки народу нашого, але й цілого світу — чи той як сепаратизму являється наслідком якоїсь хоробливої фантазії купки фанатиків, або й іще гірше — закордонною інтригою якоїсь ворожої проти Росії держави чи держав?

Переяславська умова не є актом найбільшої політичної мудрости — в усякому разі з боку українського. Але в кожному разі переяславські т. зв. „пакти” забезпечували Україні права політичні й мали охороняти її соціальні інтереси й культурні здобутки не гірше як вже знані в історії до того часу аналогічні пакти. Історики (М. Двагоманів) прирівнюють її до славнозвісної „Magna charta libertatum”, що її в 1215 р. мусів видати своєму народові англійський король — Іван Безземельний — договору, котрий в кожному разі вважається одним із найкорисніших, на які могли здобутися народи в історії.

Та між „великою хартією вольностей” англійського народу

й переяславськими пактами є велика різниця, бо першу дістав англійський народ і від англійського ж короля, тим часом як переяславську умову зложено було між двома ріжними державними організаціями. Тож, коли принципи свободи, проголошені першою послужили на користь цілої англійської нації, бо се було в інтересах усіх Англіїців разом, то переяславські пакти все порушались одною стороною, котрій се було вигідно, власне Московскою і на некористь стороні другій—Україні.

Коли Україна заключала той нещасливий політичний союз, то вона мала чим похвалитися перед своїм союзником: крім багаті своєї землі вона приносила йому ще свою багату духовну скарбницю і стародавні свободолюбні традиції державного правління та народоправства в життю внутрішньому.

Натомість її союзник — Москва на цілий світ славна була у той час своєю природною дикістю, неохотою до науки, великою темнотою й убожеством моральним. Правда, народ московський мав дуже корисну (для себе самого) прикмету — се традицію слухняности своїм деспотам-царям: дорогоцінну звичку, котра втворювала йому разом із державною традицією й саму державу, та підкорила й Українців, котрим при усім їх багатстві духовім і матеріальнім бракувало лише одного: карности й свідомости національно-державних інтересів свого краю. Тож розумнішим із Українців уже тоді видно було невігоду того союзу. Для них ясно було, хто з нього в будучині може скористати і очевидно, що тільки не ми—Українці. Вже на Чигиринській раді в 1654 р. славний український богослов і проповідник — черкаський протопоп Федір Гурський виступає з горячим протестом проти союзу з Московскою:

— „Від трьох царів отсе прийшли дарунки для українського народу... У що загорнуто оті дари, в те вбереться й нарід, що на них спокуситься. Дари польські вкрито килимом, той наш нарід матиме килими з Поляками; Турецькі дари в едваб загорнуто, той нарід у едваб убереться; Московські дари вкрито рогожою, той нарід наш, із Московскою злучившись вбереться в рогожу й під рогожу піде”..

Отак предзнаменував він долю України, що стояла тоді на роздоріжжю, вибіраючи собі союзника між трьома царями, які прислали їй кожний свої дари.

— „І сіє предзнаменованіє вірніє і превосходніє всіх оракулів на світі“... — пророкував мудрий протопоп. Нажаль його пророцтво, бодай що до випадку третього, справдилось може навіть більше ніж він сам того сподівався!

Характеристично, що власне православне, але українське (ще в той час!...) духовенство найбільше противилося тій політичній унії: власне через те, що ця найосвіченіша верства українського громадянства розуміла тоді найліпше, що ми маємо до втрачення. В тому ж 1654 р. зараз по Богдановій присязі, Київський митрополіт Сильвестр Косів не тільки відмовився разом із вищим духовенством присягнути московському цареві, але ще й відгрожувався московським боярам:

— „не ждїть початку, ждїть кінця: побачите самі, що над вами незабаром кінець буде...“ —

Той же таки митрополіт разом із вищим духовенством послають до польського короля на сейм двох черців, заявляючи, що „Ім з московськими людьми бути в союзі невозможно і вони того ніколи не бажали“. Так от нехай король, зібравши військо визволяє їх, а вони „з Київа московських людей вибють і будуть під королевською рукою по прежньому“.

Випадок в історії певно безпримірний, щоби православне духовенство зверталось до іновірного короля і то незабаром по війні із тим самим королем—війні, в котрій оборона прав православної віри та її служителів стояли чи не на першому пляні!... Видно, що під царя московського „православного“ — „воліли“ ті, що про православя й про царя того мали понятя в кожному разі від істини дальше ніж саме духовенство, якому про ті річі либонь чи не найбільше „відати належало“!...

Так чи сяк, але по тій злуці як „вільного з вільним“ і „рівного з рівним“ довелося нам служити й допомагати нашому новому господареві. І от на протязі цілого „союзу“ нашого із ним ми тільки те й робили, що „не застрах, а за совість“ йому допомагали усім, що ми мали, а він безоглядно нищив останки тих скарбів, які від нас перебірав, часто у спосіб розбійничий.

Проти наших прав політичних і внутрішнього самоврядування Москва відразу ж починає боротьбу, не зважаючи ні на які „пакти“. Але скасувати їх остаточно московські правителі здолали ледві по 100 літах, коли Катерина Друга, по знищенню Січі

Запорожської знищила нам самоуправу міст, які до того часу правилися на підставі литовського статуту та маґдебурського права. Разом із тим дістав наш нарід і кріпацьку залежність від московських панів. Одночасно московські ж (по крові чи по духу) пани заволоділи й величезними обшарами нашої плідючої землі, на котрій і за котру пролито було стільки шляхетної крові синів України. Нічого не лишилося нам і від наших військових свободолюбних традицій, про які з таким жалем згадує Іван Котляревський: замість виборного гетьмана й мягкой та інтелігентної старшини козацької усі оті наші полки лубенські, гадацькі, полтавські... пішли в московські гусари під московські щпіцрути, кнути та палки.

А вже справді найбільше горя зазнало на собі наше духовенство. Воно з одного боку постарчало для Москви інтелігентних робітників, котрих сама Москва в себе абсолютно не мала тоді, а з другого боку царі й духовенство московське нищили не тільки морально нашу церкву, відбіраючи їй права, але й фізично її служителів (тюрма, заслання), надто ж тоді, як вони обстоювали права свого стану, своєї церкви, чи свого народу.

Про високу культуру нашого народу й учителів його (духовенства) свідчать без різниці наші й чужоземні історики того часу (XVI—XVII віку). Так, наприклад, як раз за рік перед Переяславською умовою син патріарха Антіохійського, архидіакон Павло Алепський, що подорожував по Україні разом із своїм батьком, згадує у своїх споминах про Україну, що „Українці гарні знавці риторики, льогіки та всякої філософії”... Він з пошаною ставиться до нашого народу за те, що у нас усі були грамотні не тільки чоловіки й жінки, але й дівчата та діти. (Се в той час, коли у Москві не всі члени царського дому вміли читати й писати!). Особливож подобалися чужинцеві наші співи церковні й народні. Скрізь по селах бачив він школи й притулки для сиріт. Ще через сто літ по злуці (1768 р.) на Україні (Чернигіщина) була одна школа на 746 людей, але вже через двісті (в р. 1875 і тамже)—одна школа припадала на 6,730 людей, перед війною ж у нас, зрештою як і скрізь у Росії, було 88% неграмотних. Такі то наші культурні здобутки! Україна здавна славна була своїми співами і співцями. Москва вчилася в нас співати й кохалася не тільки в наших співах... Досить

того, що наші співці були удостоєні найвищих почесей, аж до законного (церковного) шлюбу з московськими царицями (Олекса Розумовський — вінчаний муж цариці Єлизавети). У нас були славні поети—особливо лірики, драматурґи (Теофан Прокопович, Дмитро Туптало, Симеон Полоцький). Ми мали свою драму (вертеп). Ми мали кількадесять друкарень (найславніші: Київська, Острозька, Почаївська, Чернігівська, Могилівська й багато інших), і московські друкарі, тікаючи від своїх диких володарів, находили у нас роботу й притулок та подяку собі мали. Наша Київська академія стояла в ті часи на рівні з європейськими вищими школами й посилала своїх учеників та професорів по науку в Європу та й сама приймала до себе учеників із Європи, особливо з країв славянських. Так напр. славнозвісний Теофан Прокопович учився у Римській академії. Ще за часів Катерини II десять студентів з Київської академії було послано в університети Оксфордський і Кембриджський по науку...

А що мала сама Москва за тих часів? Здається, що найліпше схарактеризував культурний стан свого народу цар Петро I отсими своїми словами:

— „...в Великоросі відітєся заматорелое грубості чудо, всех ужасних відов ужасное”...

Верхом московської мудрости тих часів являлося прислів'я: „кто по латині научітєся, тот с прававо путі савратітєся”. Або от така наприклад похвала, яку уміщено як зразок до наслідування навіть у московськiм правопису (1643 р.):

— „Аще кто ти речетъ вѣси ли всю философію и ты ему рцы: еллинскихъ борзостей не текохъ, ни риторскихъ астрономъ не читахъ, ни съ мудрыми философы не бывахъ”...

І то було з усього видно! У своїй старій національній зарозумілості й природній дикості „риторських астроном не читаютьці” доходили меж, які переступити могли хіба їхні історичні й духові спадкоємці — сучасні ненависники західної „буржуазної” мудрости, що „мудрими философи” (крім хіба К. Маркса...) уважають лише своїх доморощених — „рассейскаво” ґатунку!

З чужинцями (тоді — „латинниками”) церемоній було стількиж, як і тепер із заступниками „гнилої Європи”. Лікаря Леона, який не врятував сина великого князя Івана Молодого, замордовано. Лікаря Антона, що також не міг врятувати одного ца-

речича — зарізано... Арістотель Фіоравенти, венеціянський архітект, побачивши таку московську систему і вдячність став проситися до дому, але великий князь велів його за те схопити, ограбувати і вкинути у в'язницю...

І європейці тоді розуміли дуже добре вартість народу, який у той час, так само як і тепер, звик чомусь хвалитися собою і своїми злобутками та високими якостями духовими:

— „Зазорны же русскіе и невоздержательны суть, свирѣпы и кровежаждущи человѣцы... рабскій народъ, рабски смиряется и жестокостію власти воздержатися въ повиненіи любятъ“...

Ось як характеризує москвинів європейський історик того часу Пфүфендорф, котрого книжку без ніяких змін і випусків про свій народ наказав перекласти на московську мову сам Петро I.

Чи не влучна ж характеристика? І чи не через те й Ілч-Ленін мусів наслідувати способи державного управління від свого царственненого попередника, що їх народ „жестокостію власти воздержатися в повиненіи любить“?...

Нема що й говорити, що в Європу тодішні московські царі любили пускати своїх підданців не більше як і теперішні. От нпр. в р. 1660 син московського боярина Ордина-Нащокина—Воїн схотів був трохи дихнути європейським повітрям і втік від премудрого свого батька у Гданськ. Бідний батько за таку свою провину чекав собі смертної кари. Але цар Олексій (той самий, якому присягнув Б. Хмельницький...) милостиво розважав нещасного батька:

— „Учинилося намъ вѣдомо, что сынъ твой понущеніем Божіимъ, а своимъ безумствомъ объявился въ Гданскѣ... Мню, что отъ всѣхъ силъ бѣсовскихъ изшедшу сему злomu вихру и смятоша воздухъ аерный і отторгнуша напрасно сего добраго агнца яростнымъ и сквернымъ дуновеніемъ“...

Для того, щоб охоронити того юнака від європейського гнилого і смрадного „дуновенія“ та повернути йому усі втіхи „рассейскаво благовоннаво воздуху аернаво“ — мудрий цар радить випробуване здавна средство, (що не втратило свої вартости й до новішого періоду „смени вѣх“ ..) — Олексій наказує Нащокину, щоб той:

— „о сынъ своемъ промышлялъ всячески, чтобъ его поймавъ привести къ нему за это сулить и давать 5, 6 і 10 тысячъ

рублей, а если его такимъ образомъ промышлять нельзя и если надобно, то сына извести (замордувати) бы тамъ”...

Зрозуміло, що при того роду „культурі” й нахилі до неї москалів, „великий революціонер” — цар Петро І, який силою мусів навчати своїх підданців справжньої (а значить і не „рассейської”) науки потребував багато навчителів. І от при ньому Українці — професори, інженери, техніки, ремісники, не говорючи вже про духовенство мусіли хоч-не-хоч вибратися з України, щоб учити свого „старшого брата”. Але треба сказати, що й до Петра Москва, коли їй припікало, то не гербувала українською допомогою. Українець Семен Полоцький вчить царенят Федора та Софію. Той самий царь Олексій запрошує з Київа Українців Арсенія Сатановського, Епифана Словинецького та черця Теодозія, щоби вони видрукували москалям біблію, бо в них нікому було. І хоть тоді через різні причини прибувшим у Москву Українцям не вдалося довершити сього величезного діла, та всеж пізніше - вже при Єлизаветі видрукували москалям першу їх біблію Українці ж (Лашевський та Сломинський в 1751 р.)

Взагалі друкарської справи москалі навчилися від Українців. Петро І посилає своїх людей, щоби вони навчилися у Київі та Чернигові друкарської справи та до речі й робити друкарські фарби. Від нас москалі навчилися ставити заголовки у початку, а не в кінці книги, як вони то робили до того часу; ставити переноси та і взагалі розділяти слова при друкові і т. п.

Як треба було патріархові Никонові виправляти церковні книжки, то він закликав до того нікого инчого як тільки Українців, що йому пізніше було поставлено в вину блюстителами чистоти московського „воздуху аерного” від західно-„латинницького” зловонія, яке мали занести з собою українські еретики.

Наші архиереї — от як Теофан Прокопович, Степан Яворський, Дмитро Туптало (Св. Дмитро Ростовський) і багато инчих учать дітей тодішньої московської знаті, пишуть книжки, вчать і настановляють духовенство.

Архиереїв по 1654 р. на Московщині взагалі настановляться з Українців, (бо з москалів через їх темноту нікого було настановляти на так високі і відповідальні посади!) І лише при Єлизаветі, аж через цілих 100 літ (1764 р.) було видано спеціальний

наказ, котрим дозволялося на архиереїв висвячувати і москалів (крім Українців)!

За навчителів у Московію взагалі брали Українців, а коли кваліфікованих не вистачало, то з охотою запрошували на те навіть студентів Київської академії.

Українці завели на Московщині проповідь,—дали переклади із західних літератур (бо своїж „еллинськихъ борзостей не текоша“!), навчили москалів писати вірші, заклали перший театр у Москві, нарешті наш же таки учений Українець—Смотрицький написав для москалів і Граматику та дав їм Граматичну термінольоґію. По його Граматиці вчився і славний Мих. Ломоносов—пізніший творець літературної мови московської, а Граматична термінольоґія Українця — Смотрицького лишилася в Росії й до сього дня (тепер вона зветься очевидно „русскою“!). Ориґінально, аж до сміху, що теперішні „русскіє“ і русіфікатори, котрі не хочуть ніяк розлучитися зі славним „ѣ“, того й не знають, що се ж є насліддя ненависних їм тепер „українцевъ“. Бо ми, як тепер, так і колись вимовляли старо-славянське „ѣ“ як „і“. Тому то й писалося у нас „бѣлий“, а вимовлялося „білий“. Свого часу і в Москві було ознакою інтеліґентности й „доброго тону“ вимовляти „ѣ“ з українська. Але пізніше російським ученим і патріотам уже закрутило в носі від того правила, по якому треба писати „ѣ“, там де Українці вимовляють „і“. Отже Хабаров (1828 р.) і Белінський дуже протестують проти того правила.

— „...странное правило... Да какое же нам дело до таво, как виґаварівають ілі как не виґаварівають Малоросіяне адінаковія с нами слова?... Пачему нам необхідіма саабразаваться в нашем праваписаніи с виґавором только Маларасіян?“... —

обурується славний російський критик і ще славніший ненависник усього, що є українського (Белінскій)!

Так, чи сяк, а що було, того не викинеш із минушини, хоть би того як кому хотілося! Так і з отою наукою, котру перебрав від нас наш „політичний союзник“.

Українці були перші, котрі служили Москві за кордоном у дипломатичних місіях; Українці перші дали шкільні книжки москалям, вониж учили москалів основ юриспруденції, Українці

написали катехизис віри для москалів. Українські ремісники й купці навчали їх ремесл та торгівлі. Так, в кінці XVII і в початку XVIII віку у самій тільки Москві, в т. зв. „польському” ряді (нас, як західних людей усе вважали „латинниками”, а значить і „поляками”!), були українські: ковалі, гончарі, шапошники, каретники, шевці, пивовари, селітровари, кахлярі, золотники й багато інших ремесників та купців.

Так помагали стати на ноги Україна й Українці своєму „братові”. А щож „брат” за те? Чекати від нього якоїсь активної допомоги при його тодішньому стані культурним у той час годі було. Але можна ж було сподіватися бодай пізніше, на якусь вдячність або признання наших заслуг. Даремні сподіванки: „брат”, прийнявши собі від України все те як належне, віддячився їй у той спосіб, що ставши сам на ноги, зруйнував, знищив останки тої культури, з котрої користався стільки часу, заявивши перед світом, що все те було і є його власне, а того його (либонь „молодшого”) брата, мовляв, і взагалі ніколи не було, нема та й бути не може!

Як каже Пипін, у москалів „національнє високомеріє било вмісте релігійозним фанатизмом” — власне свідомість своєї державно-політичної сили робила тих східно-європейських азятів (як і доси робить...) безоглядними руйнниками, які при апетитах рівних з колишніми апетитами їх азятських прашурів-монголів, самі не унаслідували від отих Тамерлянів та Бату їх культурної терпимости, а саму лише безоглядну жадобу до панування й експльоатації і то навіть не силою їх меча підбитого ворога (як колись у XIII віці татари), але підступом зрадженого союзника.

Черпаючи повними відрами з багатої культурної української криниці, москалі в той же час плювали в неї та її засипали, щоби з неї не міг пити живої води сам український нарід. Москва з перших же часів нашого „союзу” стремить обмежити наші політичні права, стараючися запрягти усі наші, які ми лише мали культурні й матеріяльні сили, до московського державного возу. Тому власне, в першу чергу вона і звертає свою увагу на наше духовенство, яке хоче підпорядкувати московському центруві — московському патріархові. Даремно наші Київські митрополіти протестують розпачливо:

— „нам лучше смерть прийняти, нежелі митрополіта з Мо-

скиви" — (блюстителі Київської метрополії Методій в 1666 р.) — Москва уперто, не перебіраючи засобами, пре до своєї цілі. І при своїй політичній силі, очевидно, перемагає. Ледви минуло тридцять літ по Переяславській умові, як Царгородський патріарх Денис і Єрусалимський - Досифей продають Москві первородство української церкви. За яку ж ціну? Перший за „три сорока соболей" і двісті червінців, другий за двісті червінців рівно. За оцю „ціну ціненого" Україна втратила свою самостійність церковну, і з того часу московський (замість царгородського) патріарх, призначаючи Київського митрополіта, надає йому титул митрополіта „малия" замість колишнього „всея" Росії. Остаточного підкорення нашої церкви кінчає Катерина II, якій взагалі належить честь „доконання" усіх останків нашої колишньої свободи. Святкуючи сьогодні два ювілеї мусимо з жалем сердечним згадати ще й про сумний ювілей третій. Рівно 160 років тому (8.І стар. ст. 1768) семидесятилітнього дідуся — українського митрополіта Арсенія Мацієвича замуровано в ревельському казематі за те, що він уперто обстоював права українського духовенства на набуті й подаровані йому з давніх часів землі перед жадобою російської імператориці та її коханців. Незабаром старий митрополіт умер там із голоду на славу ліберальної „європейської гсударини" та приятельки Вольтера!

Вже Петро I заборонив був черцям навіть держати папір та чорнило (за те що осмілювалися письменно критикувати його), а проти українських книжок Москва, „хоть і своїх не має, але бореться завзято ще з ранішого часу. Ще у 1690 р. московський собор боронив нарід православний „отъ прелести латинскія, еже кievскія новыя книги утверждають" і з почину московського патріарха Якіма наложив на них „проклятво і анафему не точію сугубую и тригубую, но і многогубую".

Відповідно до московських звичаїв того- й сьогочасних „еретіческія" книги попалено.

А „європейская гсудариня" видала більше „ліберальний" (мабуть через знайомство своє з Вольтером...) закон, щоб українського друку книг церковних взагалі ніде в її державі не дозволяти, а користуватися лишень книгами „печаті московской"...

Взагалі від Катерини Другої московська політика щодо нас взяла твердий і точно самою царицею „предначертаний" курс,

котрий вже від того часу стремить викоринити серед Українців „развратное мненіє, по коему, ані поставляють себя народом ат здешняво (московського) савсем атлічним”...

Ці слова цариці твердо затямили собі усі її наслідники і спадкоємці політичні від Валуєва, Победоносцева та й до міністра Столипіна, ліберала П. Б. Струве й російської комуністичної партії включно. З того часу почався повний політичний, культурний, а що найголовніше—моральний занепад на Україні. Нам судилося випробувати на своїй шкурі ще раз оту стару історичну правду, по котрій власна культура може прислужитися народові лише тоді, коли він сам посідає політичну владу, а в іншому разі, яка б висока не була його культура—вона служитиме не йому, лише його політичному володареві, як би низько не стояв останній у культурному відношенню.

Москалі при всій своїй дикості мали ту вигідну перед нами перевагу, що ще з часів татарських вони навчилися шанувати владу державну і скорятися перед нею. Власне ця карність—цей інстинкт державотворчий, котрі ми при нашій індивідуалізмі посідали лише в малій мірі—вони створили мало-культурним москвітам державу, а нас разом із нашою ученістю та уславленим свободолюбієм наш індивідуалізм зробив їх підніжками і погноєм для культури так званої „русской”, що в суті річей і в основі своїй була „руською”, або українською.

— „Азь, государь не знаю ни старья вѣры, ни новья, но что велятъ начальницы то и готовъ творити и слушати ихъ во всемъ”...

Отсі слога патріарха московського Якима, людини в буквальному смислі цього слова малограмотної, можуть служити характеристикою психології тогочасних державних мужів московських і поясненням, чому з наказу цього темного ієрарха московський собор (1690 р.) осудив з анатомою „сугубою и многубою” книжки таких світочів науки й авторитетів того часу, як С. Полоцький, П. Могила, І. Галятовський та й інших.

Темний московський „человек служивий”, що в „деревне” живучи, „заяци ловіл, а у церкві в редкій велик день бивал” через оте своє „павіновеніє” своїй державній владі, дістав спроможність керувати (по її вказівках і згідно її політичним інтересам) наукою навіть (не тільки державним життям): — історія, що

блискуче повторилася в сучаснім московськiм комісародержаві з темними „людьми служiвими“, яких ціла чеснота у тiм лише й полягає, що вони всі „готовы творити, что велять начальницы“!

І от у тiм і є найбільша роспач наша, що наші люде навчилися від москалів того правила: „творити, что велять начальницы“—лише московські, а не свої!... Своїх, українських начальників ми при нашому свободолюбiї й „індивідуалiзмі“ усе відмовляємось й відмовлялися слухати в імя по глупому зрозумілих у нас принципів „демократизму“, „пошановання людської гідности“, якогось там „народоправства“ і т. п., колиж батiг до рук візьме чужий погонич, то ми в дразу забували усі наші високі принципи і з покiрністю дурного вола усе тягли (і тягнемо!...) чуже ярмо, прикриваючи нашу убогiсть моральну порожніми фразами вроді служення якимось „вселюдським“ ідеалам „соціалiзмові“, „пролетаріатові“ чи ще яким там витворам убогої фантазiї! Отся наша гниль моральна — власне втрата пошани до себе самих, зневіра у власних силах і натомiсть піднесення не по праву чужого, служення чужим богам, чужим ідеалам та ще до того, як от тепер — і у блазненськiм убраню „новочасних“ ідей — отсе є найтяжче насліддя нашого нещасного союзу з Москвою, а ліпше сказати — нашого майже трьохвікового рабства!

Але будьмо справедливі до себе: ми не все грали ролю покiрливих волів—були й у нас люде свідомі своєї людської й нашої національної гідности. Вони підносили протести проти такого стану річей і старалися подвинути свій нарід до боротьби за наші права і нашу дійсну свободу. Та, нажаль, такі одиниці-герої не могли зрушити з місця нашу інертну й затруєну ріжними отруйними доктринами масу: вона здебільшого воліла свободу підяремної скотиини, годованої від чужого пана, аніж свободу свідомого своєї людської гідности й гордості національної борця, покiрного вищим наказам добра для його батькiвщини, а не власного шлунка!

Починаючи вже від самого Б. Хмельницького і через І. Виговського, П. Дорошенка, Павла Полуботка, Івана Мазепу аж до незабутнього Миколи Міхновського та його епігонів включно — у нас усе були люде, котрі бачили й старалися навчити своїх сучасників, що без нашої політичної незалежности ми не осягнемо ніяких прав на нашій землі — навіть найелементарнішого

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНИ О. ОЛЬЖИЧА
вул. Грушевського. 4

БІБЛІОТЕКА

імені

О. ОЛЬЖИЧА

17

-2800

права: набивати нашим же добром порожні шлунки наших „братів незрячих-гречкосіїв“!

В нашій оспалості й незнанню історії нашої, (про що „брат“ наш подбав і дбає досі в належній мірі), ми навіть не знали часто тих випадків протесту, на котрі спромоглися свого часу наші люде. От на зразок один такий протест славного пращура—тепер цілком „обрусівших“ панів, а колись аристократів українських—В. Капніста. В р. 1791 він являється в Берліні на авдієнці у пруського канцлера Герцберґа і заявляє, що його послали земляки, змучені тиранством російського уряду. В імени своїх земляків Капніст просить у Прусії, щоби вона помогла їм у тім разі, коли вони повстануть, щоби скинути „русское ярмо“. Прусія допомоги відмовила, і ми тоді (на щастя чи на нещастя..) може уникнули „мятежа“ вроді пізніших — польських.

Привожу цей випадок навмисне, щоби показати, наскільки український сепаратизм політичний був чи є „німецькою інтриґою“. Здається мені, що німці, як це вони виявили в 1791 і пізніше в 1918 році, були найщирішими „єдинонеделімцями“, колиж гасло самостійности української і виставляли декотрі з них, то лише в інтересах моменту, як це було в р. 1918, бо дальновидніші політики, серед них в роді теперишнього Рорбаха, здається, не перестають лишатися білими круками.

Так от, які були наші здобутки від Московщини — пізнішої Росії! Дехто з російських свободолюбців на факти, в роді вищенаведених, має звичай приводити нам такі аргументи, що в усім тім нашім лихоліттю завинив не „руський“ нарід, лише російські царі, під котрими, мовляв, усі народи, в тім числі й сам народ московський, мусіли терпіти однаково. На такі аргументи дозволю собі відповісти словами Михайла Драгоманова:

— „Щож нам була за користь, що й ми перетерпіли жорстокість Петра I, остервенілість Меншикова і німців Віронових, дурости Павла Першого, звірство Аракчеева, холодну самоволю Миколи I“... і я ще додаю від себе: „обскурантізм Победоносцева, культуртреґерство Столипіна і державну творчість Распутіна“?...

Вповні розумно зауважає на те М. Драгоманів, що для москалів може бути втіхою „бодай те, що вони самі годували своїх власних собак“, але для нас і тої втіхи бути не може, бо нас поїдали чужі пси разом із їх кормителями і, коли доводилося, то

давили нас із більшою злістю, менше жаліли „безмозглих упрямих хахлов“ ніж своїх „русских“!... І не дурно Драгоманів зве „пропащим часом“ той час, що ми прожили в союзі з Москвою: той час у дійсності був і є для нас не тільки пропащим — за той час ми дізнали на собі найбільшої шкоди, яку тільки може зазнати народ, тож актом нашого національного самозбереження, актом інстинктивним — відруховим вчинком мордованої до смерті істоти було оголошення нашого відділення від нашого політичного пана, що в дійсності був страшним пасужитом на конаючій тілі нашого народу. Четвертий універсал явився не сам із себе і не як результат якихось „інтріг“, лише впливав як конечний наслідок із нашої цілої минувшини. І коли є завіщо докоряти нашим політичним проводирям того часу, то хіба лишень за те, що вони цей універсал оголосили запізно: що він був четвертим, замість того, щоби бути першим!

Лишається нам відповісти ще на один закид: чи відділяючися від Росії ми не вчинили акту невдячності за високу культуру, яку ми мали пізніше дістати від Москви—за культуру Достоевського, Л. Толстого, Турґенева, що ними так любить колоти нам у вічі московська ліберальна інтеліґенція, малюючи нам приємні перспективи, які б ми могли мати від неї в тому разі, коли б вона перебрала до своїх рук державне кермо в Росії? Що до самого московського „народу“, то від нього ми дочекалися собі відповідної влади в особі большевиків. І даремне ліберальна інтеліґенція московська вирікається тої влади, як „ненародньої“: згадуючи характеристики Пфундорфа, мусимо признати, що той московський (не український)—„рабській народ“, що „жестокостію власті воздержатися в повиненії любіт“ иншої якоїсь ліберальнішої влади над собою не схоже терпіти. Як уже раз скинув він Керенського з Мілюковим, так із певністю сказати можна, що й надалі скине їх, воліючи над собою хоть жорстоку, але тверду руку навіть якогось інородця, коли не свого Ваньки Каїна!

Лишаючи поки-що розмову про доброзичливість до нас російської інтеліґенції, згадаємо про оту „величню“ культуру, що нас нею мали ошчасливити Толстої, Максими Горкі та Достоевські. Не говорячи вже про те, що Достоевський по крові був Українцем (його батько ще був уніятим), котрий в інших умовах, а не в сумних умовах російської дійсності міг присвятити свій

талант тому народові, котрого кров текла в його жилах і певно, що й талант його прибрав би відповідні форми розвитку—не говорячи про те все, пригляньмося до прославленої отої культури лише очима не московського ліберального інтеліґента, а критики світової, чи навіть і поважнішої своєї ж російської.

Сам батько російської критики Белінський уважає російську літературу (включаючи й Пушкіна!) не світовою, але провінціо-нальною, так само, як і історію свого народу, котрий дехто звик уважати за „великий“. Як він каже, всякі розмови про рівновартність російської літератури з європейськими повинні уважатися „ілі балтавньою, ілі бредом тщеславія“... і ще додає: „Всесвітнього історичного значіння російська література ніколи не мала і тепер мати не може“... Навіщо ж тоді було нам міняти джерела західно-європейської культури, до котрої ми вже звикли були, на благовоніє російського „воздуху аерного“, котрий зовсім нам ніякої користи не приніс таї принести не міг, бо був він не по нашій натурі, але шкоду зробив нам велику?!

Коли ж глянути на оту славетню літературу очима західно-європейської критики, то усі її красоти представляються в цілком іншому вигляді. Власне Л. Толстої, Достоевські та Горькі у своїх славетніх творах ідеалізують і підносять на педестал Іванушку дурачка, завошілого московського мужика, епілєптика, ідіота і на-решті у вищій й найновіщій стадії отої літератури — російського босяка! Тож, ідучи за думкою славнозвісного німецького повістяра і критика Сера Галягада, що найліпше освітив оту культуру „Vernunftidiot'a“, у своїй славній книжці „Idiotenführer durch Russische Literatur“, від такої літератури годі й чекати було інших „культурних“ наслідків, як на престолі всеросійським Іванушку дурачка під опікою завошілого сибірського мужика, або большевицького комісара в особі модерного московського босяка чи Ваньки Каїна! Отсе є реальні наслідки з того, що ми дістали в новіший період нашого політичного союзу від нашого „брата“! І даремно тепер навіть нашим кишковим „класократам“ приходять на память їх колишні „помилки“, що до минулого братолюбія: завошілий московський мужик разом із босяком міцно тримають тепер у своїх звиклих до державної керми руках наших більш чи менш „хитрих“ ти нерозумних хахлів усякого гатунку й різних світоглядів!

Нехай не здається комусь, що я прибiльшую, або у своєму „шовiнiзми” я вигадую клевету на „славний рускiй” народ! Те, що дiється тепер у советськiм царствi так само квалiфiкують i самi найсправжнiшi москалi й патрiоти московськi. Чи не передчував (знаючи свiй нарiд), Мережковськiй змiни полiтичного режиму в Росiї, як царство „грядучого хама?”... Зрештою, коли воно було иншим? Мовляв словами сучасного росiйського поета Максимiлiяна Волошина:

„Что менялось? Знаки i вазглавья —
Тот же ураган ва всех путях:
В камисарах дух самадержавья,
Взрив ревалюцiї в царях!”...

Цiлком влучна характеристика! По правдi iсторiя колись назве Ленiна найбiльшим реакцiонером-самодержцем iз таким же правом, як назвала вона революцiонером росiйського самодержця Петра I-го!

Що маємо ми вiд останньої революцiї? Ще бiльше зубожiня матерiяльне i бiльший занепад моральний, як при царях! Чого мали ми сподiватися вiд грядучої „свободи” в рямцях росiйськiх? Чи росiйська революцiя приготовлялася пiд славними й гордими гаслами революцiї, якi колись робили европейськi народи: „Liberté, égalité, fraternité”?

Нi, замисть того на прапорi росiйської революцiї стояло: „грабь награбленное!”, або „власть рабочим i беднейшим (не ченшиим, або розумнiшим — цiхi, що мають вiдзначати горожанина своєї батькiвщини, але лише беднейшим!”...) крестьянам!”

Себ-то, томуж таки завошiлому мужиковi й босяковi московському i то лише з тої причини, що вiн є тим „нищим духом”, якого вимрiяли корiфеї московської лiтератури! Чи клич революцiї росiйської звучав так гордо, як колись: „Aux armes les citoyens!.. l'heure de gloire est arrivée!”?..

Нi, такi поняття, як слава, народня честь i гордiсть національна недоступнi для „беднейших” духом революцiонерiв — їм отi гордi слова замiнили бiльше зрозумiлi для мужика й пролетара (а не народу-нацiї) клич:

„Вставай проклятьем заклеймiонний
Весь мiр Галодних й рабов!”...

І прийшла та сама революція, якої сподіватися й треба було: революція рабів, котра носила на собі й прокляття тих, що її творили — рабське клеймо рабського народу!

Які ідеали міг поставити собі такий нарід під проводом відповідних ідеологів? Ідеали російської „свободи” знаменито змалював пророчим словом ще в р. 1848 німець Штефан Борн, ознайомившись з наукою одного з таких російських ідеологів, власне Бакуніна. Ось як має виглядати ота вимріяна московська „свобода”:

„Wir wollen uns in Schnaps berauschen,
Wir wollen unsre Weiber tauschen
Und aufgelöst sei Mein und Dein.
Wir wollen uns mit Kalk beschmirren
Und nackt im Sonnenschein marschieren—
Wir wollen freie Russen sein!”...

або у перекладі на нашу мову:

„Горілкою ми хочем напиватись,
Бабами нашими ми хочемо мінятись,
Моє й твоє в нас муситься забути.
Вапном себе ми хочем набіляти
І голими на сонечку гуляти —
Вільними хочемо ми москалями бути!”...

Здається парадоксом, але коли уважно простудіювати большевицьку революцію, то виявиться, що вона вповні і в першу чергу, так би мовити „в ударном порядку” здійснила оті ідеали, які випрокував так блискуче німецький сагирик за сімдесят літ перед Леніном. Історії лишається тільки вияснити що до набілювання вапном совітських „вільних” горожан — решту ж ідеалів російської свободи переведено в життя пунктуально, аж до прогулок голими на сонечку, котрі то прогульки свобідні совітські дами виконували, після газетних відомостей, аж у двох столицях союзу соціалістичних совітських республік (у Москві й Тифлісі)!

Скажуть може, що я занадто згушаю фарби. Аджеж існують прихильники московської культури навіть у її теперішньому вигляді і то в Європі? Аджеж доси лишилися москвофіли не тілки культурні, а навіть політичні?... Здається мені, що москвофілство, яке б воно не було в Європі, може існувати доси або з причин особистої вигоди (московські рублі!), або через чисте

непорозуміння — серед тих людей, котрі Росію знають тільки з книжок. Колиж таким москвофілам доведеться раз на власні очі побачити усі „прелесті” московської культури, то люди щирі й інтелігентні мусять одразу виріктися свого москвофільства. Доси чи не найбільшими москвофілами вважаються словяне, а зокрема чехи. Дозволю собі навести один зразок на підтвердження моєї вищенаведеної думки. От, наприклад, в сорокових роках минулого століття знаний чеський патріот, письменник і москвофіл Карел Гавлічек Боровський, виїзжає з німецької Австрії до братерської („славянської”) Росії, щоби там відпочнути від німецьких утисків і дихнути „славянським” воздухом. Але черпнувши трохи славного московського „воздуху аерного” зарікається надалі того добра й землякам своїм дає відповідну пораду:

— „Коли згадаю з яким захопленням, з якою ласкою до всього російського переступив я кордон в Радзівілові, дійсно бере сміх... От якби Коляр міг приїхати до Росії замість мене! Він прийшов би у роспуку від того, чому сам такому славянству сприяв!... Хто хоче дійсно робити чехам добро, хай їх посилає на свої кбшти до Москви”...

І вже тоді славний чех побачив, яку кривду терпить від Москви Україна:

— „Доки не буде усунуто кривду, вчинену Українцям, доти неможливий дійсний міжнародний мир”... каже він.

Сучасні найвидатніші чеські політики, от як президент Т. Масарік і міністр Бенеш у своїй політиці йдуть цілком після порад Гавлічека, і це треба пояснити тим, що вони бачили на власні очі Росію і те, що в ній робиться!

Але вернімося трохи назад. Чи всі оті кривди, що нам заподіяно було Московщиною, було заподіяно її урядами — царськими чи большевицьким — а не цілою державою, або коли хочете, цілим народом московським? Чи існує серед москалів як а-будь партія чи верства населення, що могли би з нами инакше чинити?

Я є щиро переконаний, що таких людей, котрі хотіли би хоч тепер виконати усі зобовязання до України, що взяла на себе Москва по переяславській умові — таких людей серед політиків чи видатних культурних діячів російських нема нігде! Оті *leges Josefowiana* чи *Valujewiana* та *Stolypyniana*, яких ми до-

чекалися від російських абсолютистів, були б нам пописали й російські ліберали в роді теперішнього К.-Д. і колишнього марксиста Петра Бернгардовича Струве, котрий по ширости закликає російське громадянство: „енергічно, без всяких поблажек вступіть в ідейную барьбу с українством”, як незабаром (коли тільки лишаться при владі!), напишуть їх нам і московські большевики. Усю ж їх оту прославлену „українізацію” (гасло для дурників!) після їх реальної політики щодо України не може чекати инша доля, ніж і оте їх знамените гасло свого часу, (що вже давно одійшло в історію) — „самаопределение вплоть до атделения!”

Бо для таких законів підставою й моральним оправданням є ота високомірність і національна пиха москаля, про яку говорить Пипін, яку з молоком матері всисає в себе кожний москаль і якої позбутися не може він без огляду на свій інтелектуальний рівень, клясову чи станову свою приналежність. Отсе власне є найгірший шовінізм — шовінізм великодержавного народу, котрому ми Українці, затроєні московською „культурою” на жаль аж до останніх часів не могли протипоставити свого українського „шовінізму”, на який ми маємо святий обовязок і в кожному разі більше права й оправдання, як наш господар і пан!

Власне на основі цього великодержавного російського шовінізму славний але російський критик Бєлінський одобрив арешт Шевченка і звав його, Куліша та инших українських письменників „дураками, пранікнутими мелкім хахлацкім патріатизмом”. Власне цей шовінізм був причиною того, що російські цензори писали (1887 р.):

„нельзя же разрешать к печаті Граматику языка, каторий абречон на небитіє”..., бо національний інстинкт, (котрий годі подолати якимось доктринам!) заставляє так чинити москалів з огляду на їх природну малу культурність, тому що вони не можуть видержати конкуренції з „меншим братом” своїм, як цілком правильно й до речі зауважив Левшин іще в р. 1816, пишучи, що коли українській мові дати правила Граматики, „тагда маларасіяне в славе учоних праізведеній сваіх может бить будут састязаться с прасвещоннейшімі народами Європи”...

От через що власне наш „брат”, ограбувавши нас фізично й духово, ще намагався й намагається задушити нас остаточно, щоб і спомину нам не лишилося про нашу колишню славу! Тож

по правді тепер кажуть деякі наші люде, що коли москаль дійсно є нашим братом, то ім'я тому братові — Каїн!...

Але не в тім полягає для нас найбільша трагедія. Не самим нам судилася така доля: це в річку звичайною для народів поневолених зносили утиски до найтяжчих від свого гнобителя. Найгірше лихо наше в тім, що політика Катерини Другої та її наступників дала таки бажані їм наслідки, і наш народ та й інтелігенція в більшості позбулися отого „развратнаво мненія” таї стали себе уважати не тільки за щось низче ніж вони є в дійсности, але, щоб догодити своєму панові, признали над собою його зверхність не лише політичну, але й культурну та моральну! Народ наш, ставши замість народу українського „рабочімі”, „беднейшімі”, „пролетаріятом”—забув свої історичні заслуги й традиції, втратив свою національну самоповагу таї, позбувшись отого всього, мовляв модерними словами, „непотрібного балаясту” під проводом своїх відповідних „вождів” став дбати лише і виключно про інтереси кишкові („клясові”)! По бажанню нашого старшого брата, який присвоїв собі наше історичне ім'я, його молодший брат забув навіть своє ім'я і став тільки „мужиком”!

А з нашою інтелігенцією сталося ще гірше. Нащадки козацької старшини — теперішні Лизогуби та Капністи за графські титули та камергерські штани („класократія” теж) навипередки спішать заявити свою льюальність до „братнього” народу та їздять тепер у Берлін, просячи допомоги не на сепаратизм, а для федерації! А всі оті Гоголі, Короленки, Потапенки, Аверченки, Неміровичі Данченки, малярі Рєпіни, Ге, музики Чайковські, Бортянські й інші їм же ність числа—замість служби рідному народові віддали й в дають свої українські душі й тягнуть на службу „єдиной-неделімой”, оголосивши себе безбатченками *sui generis* (для такого Короленка прецінь батьківщиною була „великая русская література”)!... До речі варт отут саме запитати, що було б із тою сучасною „великою і русскою” культурою, як би з неї викинути отих її нашої крови служителів?... Що сталося б навіть із російськими революціями, коли б їх не помагали робити революціонери нашої крови — оті Софії Перовські, Желябови, Лизогуби (предок сучасного нам „федераліста”) та салдати Волинського Гвардейського полку?...

З іншою частиною нашої інтелігенції сталося ще гірше: свідомо ставши відступниками, ренеґатами національними, вони по яничарські „не за страх, а за совість” борються проти наших національних змагань!

Бідний Шевченко не дурно в розпачі кричав до свого народу:

„Заснула Україна,
Буряном укрилась, цвілю зацвіла,
У дупло холодне гадюк напустила“!..

Наш уславлений землячок із цинковими гузиками сміявся собі з того розпачливого крику, дбаючи про „полтіннікі”!.. А теперішні його епіґони — оті Савенки, Шультіни, Криленки, Юрки Коцюбинські, Порайки, Скрипники навіть у заслугу собі ставлять своє ренеґатство — оті клясові „полтіннікі”, за які вони продавали й продають національне первородство свого народу! От у чому власне найбільша розпач — що такі явища стали у нас уже нормальними! Коли у других, хоч і поневолених народів вони викликають огиду й відповідну реакцію — у нас знаходять якесь поблажливе відношення, як не цілковите оправдання. Мовляв словами Франка:

„...Що в інших ганьби знак,
Те ми приймаємо як хліб насущний.
У інших ренеґат — у нас добряк,
У інших підлий — в нас старшим послушний...
Не стало встиду в нас! Ми в супокою
Упідлились, щей горді підлотою”!..

От які маємо оконечні наслідки нашого політичного союзу з Москвою! Але природно, що живий народ, як живий організм не може знести смерті: він бореться проти неї, як бореться і проти хвороби. І проти тої смертельної хвороби — політичного та (що найголовніше!) культурного москвофільства організм народній видає найліпші, найздоровіші свої соки. Той же Шевченко, хоть як пригнічений моральним занепадом свого народу, будить його до життя огненным ліком — своїм словом пророчим і як старозавітній пророк вдихає в нього животворну віру в те, що

„Встане Україна, світ правди засвітить”!..

А за ним ліпші сини України несуть свої сили на службу Батьківщині-Україні — її політичним і національним інтересам, котрі і тільки вони власне — обнімають собою і вичерпують усі інші, аж до клясово-кишкових включно.

З тої точки погляду мусимо дивитися і на останній акт нашого політичного сепаратизму, на четвертий універсал — одиноке явище по своїй силі, розмахові й наслідках за останні два віки по Полтавській „зраді”. Лише віковий гіпноз сили нашого „пана” і нашої низшости та слабости удержував раніше наших політичних Манілових в роді „найсамперед соціяліста” Винниченка і йому подібних від цього рішучого кроку, котрий вони повинні були вчинити вже на початку російської революції, коли б їх мозки не було затуманено фантомами небувалого і недоступного їх понятю „шовінізма”, „національної виключности” та інших примар, що будучи незаними для інших європейських народів, від російської „культури” далеких, не могли тим народам перешкодити починити у свій час рішучі кроки і здобути для своєї батьківщини найсамперед політичну незалежність, а разом із нею і всі інші матеріяльні й культурні блага.

„Від нині Українська Народня Республіка стає самостійною ні від кого незалежною вільною суверенною державою Українського Народу... Наша народня Українська держава повинна бути вичищена від насланих з Петрограду насильників, які топчуть право Української Народньої Республіки”...

От на які слова чекала Україна від 8 січня 1654 року! Але їх виголошено було тільки по трьох попередніх універсалах — аж у четвертому!...

Не будемо входити в критику тих людей, що писали перші три універсали, певно що вони мали й свої пояснення та оправдання, але цікаво порівняти тон тих документів, цікаво придивитися до тої еволюції, що зробила українська політична думка лише за пів року: від 20 червня 1917 р. — день першого універсалу до 22 січня 1918 р. — день четвертого універсалу.

В першому універсалі брешуть тільки побожні бажання:

„Нехай Україна буде вільною”...

Але вже 20 падолиста в універсалі третім чути більш рішучі слова:

„Від нині Україна стає Українською Народньою Республікою“...

Але цей тон втрачає далі свою ціну й вартість в слідуючих за тим словах:

„Не відділяючись від Росії“...

Бо наші політики, ще чогось чекали тоді від російської „демократії“, боронячи наші „спільні“ з нею інтереси.

І тільки, нарешті, в універсалі четвертій ми знайшли тон, який личить гідности шануючого себе і певного своєї гідности народу:

„Наша держава повинна бути вичищена від насланих з Петрограду насильників“...

Отсій власне задачі й присвячено сили нашого народу за останніх десять літ. Раз промовивши історичне слово, Україна — бідна, виснажена матеріально, знеможена морально, обороняє отой славний історичний постулат аж до цього дня. І нехай поки-що ми подолані, нехай тим часом наш „брат“ святкує над нами ще одну криваву перемогу — вона для нас уже тим є дорожчою, що вона була власне кривавою і то дуже кривавою!

Отою своєю останньою перемогою Москва ще раз показала найсліпшим із нас, що з нею ніколи й ніякі компроміси не будуть можливі, бо Каїн ніколи не стане Авелем! Але й кров невинно пролита „братом молодшим“ вопіє до неба до людської совісти, до справедливости історичної!

Тож не пора нам тепер журитися та нарікати на долю й покірно вішати на чужих вербах наші орґани, бо вже з уст цілого народу нашого несеться не колишній стогін підбитого парія — „мужика“, не жіночий лемент Рахілі за дітьми своїми невинно убієнними, а голос мужів, що душу свою в боротьбі загартували, і серце своє ідеї великій віддали, — голос і призив до святої помсти за усі ті одвічні й найновіші кривди наші:

„Діці вавілоня окаянная! Блажен, іже воздасть тобі воздаяніє твоє, еже воздала еси нам: блажен, іже імет і розбієт младенци твоя о камень“!...

Четвертий універсал є етапом не тільки в історії, але (і що найголовніше!) – етапом у психології українського народу.

По четвертім універсалі годі було кликати Українцям і Українців же до оборони якихось „спільних“ із Росією інтересів. Тому найяскравший приклад бачимо вже в найблизчій по універсалі часі. Коли людина, що звала себе „гетьманом усієї України“, звернулася до українського народу також із свого роду історичним закликом:

„...зеднатися біля мене (Павла Скоропадського) і стати грудьми на захист України і Росії“... то цілий нарід український однодушно і в згоді, яку рідко коли доводиться бачити в історії, повстав проти такого „гетьмана“. Бо такі історичні ідеали, які висловлював тоді „гетьман“ у своїй грамоті, власне, що:

— „Україні першій належить виступити у справі утворення Всеросійської Федерації, якої кінцевою метою буде відновлення Великої Росії“... — по четвертім універсалі вже стали анахронізмом, хоч славетня „грамота“ була молодшою від універсалу всього не на цілих одинадцять місяців!

Дальші історичні події довели цілому світові (окрім хіба самого „гетьмана“ з його прихильниками), наскільки хто мав рацію. А в імені „Великої Росії“ відповів „гетьманові“ й Україні трохи пізніше гетьманський союзник, з котрим вони вдвох мали довершити діло відновлення Росії, словами свого славного наказу:

„Большевіков разстрелівать, а так називаємих „українцев“ вешать!“ (Наказ Денікіна в часі окупації України). Пізніша історія наша по четвертім універсалі довела здається найдурнішим із Українців, що ми не помилилися, оголошуючи його і що одинокою й кінцевою задачею, котра є *conditio sine qua non* нашого існування взагалі, являється остаточне переведення четвертого універсалу в життя.

І от сьогодні ми на еміграції, далеко від Батьківщини, святкуємо десяту річницю цього документа, що дав новий напрям нашому дальшому історичному життю. Десять літ! Багато води відніс за той час старий Дніпро у Чорне море, а з нею й ще раз цілі ріки крови козацької! Огляньмося ж на ті десять літ духовим зором, і хто має очі хай бачить, хто має вуха нехай чує!

Чи чуєте ви стріли гарматні коло матері городів українсь-

ких? Чи чуєте ви зойки дітей українських, що вмірають від куль московських на вулицях многострадного Київа?..

Це царський офіцер і командір московської червоної армії— Муравьов несе на „пролетарських штиках” відплату народові українському за Четвертий Універсал!

Чи бачите ви заграви по цілій Україні, чи бачите ви, як у вогні конають старі діди, жінки й діти?

Це червона армія „братнього народу” так карає цілі українські села за те, що вони дали притулок і поживу повстанцям, які боряться за самостійність України — за Четвертий Універсал!

Чи чуєте ви, як лунає „Ще не вмерла!” зі змучених грудей, чи бачите ви, як триста п'ятьдесят девять постатей обідраних, стікаючих кровю, співаючи перед смертю останній привіт Батьківщині, стає перед кулемети „рабоче крестьянскої” армії?

Це в містечку Базарі так умірають славні нащадки запорожців за прадівські ідеали, за ідеали Четвертого Універсалу!

Чи чуєте ви п'ять стрілів на вулицях світової столиці, чи бачите скривавлене тіло Мученика, а над ним усміхнене обличчя його ката?

Це на вулиці Расін у Парижу вмірає від руки московського агента Великий Син українського народу, що від 22 січня 1918 р. решту свого життя віддав і голову свою страдницьку зложив за Четвертий Універсал!

Чи бачите ви убогі могилки на розлогих степах українських? Без хреста, буряном порослі, нишком ночами зрошені гіркими слізьми вдовиць та сиріт вони стоять німими свідками нашої недавньої слави і кличуть вас о помсту за тих, що в них лягли і життя своє зложили за волю України — за Четвертий Універсал!

І отсі близькі могили на цвинтарю в Щепіорно, що ви їх своїми руками копали, кладучи в них ваших товаришів по зброї, кличуть до вас о помсту за передчасно від ран та хороб померлих братів ваших — борців за честь України, за Четвертий Універсал!

І та далека могила на цвинтарі Монпарнас, і вона кличе до вас, гукає громовим голосом до всіх, у кого ще в грудях бється серце, а в жилах тече кров українська: „не забудьте поки віку вашого і дітям та внукам вашим святу пімсту за мене передайте!

Нехай вони йдуть у мою путь і пють з тої чаші, з якої я напився за нашу честь і славу вільної України—за Четвертий Універсал!"...

А коли стільки жертв положено, коли стільки любови віддано тій великій ідеї, то вже самого того досить, щоби вона не вмерла ніколи! Тії жертви, тая любов є нам запорукою, що гряде час і вже близько він є, коли збудеться й славне пророцтво Тарасове:

„Встане Україна,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти"!...

BIBLIOTHEQUE UKRAINIENNE
SIMON PETLURA
6, rue de Palestine - 75019 PARIS
FRANCE

ГОЛОВНІ ПОМИЛКИ.

Стор.	рядок	надруков.	мусить бути
6	15 знизу	як	акт
6	6 знизу	Двагоманів	Драгоманів
15	11 зверху	Остаточного	Остаточно
16	12 знизу	слода	слова
16	12 знизу	Якима	Якима
24	10 знизу	доктринам	доктринами
25	10 знизу	в ддають	віддають

